

Orientalism före och efter Said

Tobias Hübinette

Paper presenterat vid seminarieserien *Orientalism revisited: Cultural relativity and inter-cultural communication*, Center for Pacific Asia Studies, Stockholms universitet, 29 maj, 2002.

Sedan utgivningen av Edward Saids *Orientalism* från 1978 har frågor rörande Västs syn på Asien inom forskningen och i samhället i stort varit föremål för ett stort antal studier och arbeten. Efter Said och den omfattande debatt som följde har det blivit näst intill omöjligt att använda begrepp som "Orienten", "oriental" och "orientalisk" utan att använda citattecken, och en självkritik rörande tidigare invanda koloniala föreställningar och därmed ett konstruktivt nytänkande har ägt rum rörande den västerländska Asienbilden.

Said var dock inte den förste, utan kritiken av orientalismen kan spåras tillbaka till det tidiga 1960-talet. Vidare har orientalismen efter Said överlevt i olika postorientalistiska former både i Asien och i Väst. I perifera länder som Sverige har orientalismdebatten dessutom aldrig kommit igång på allvar. Det lilla antal forskare som behandlat frågan har i stället mer eller mindre naivt hävdat att de svenska orientalisterna till skillnad från sina europeiska och amerikanska kollegor till största delen lyckats hålla sig borta från de värsta formerna av orientalism.

Orientalism och orientalistik

Orientalism handlar om ett specifikt västerländskt sätt att betrakta och framställa Asien och asiater och har sin vetenskapliga representant i orientalistiken vars utövare benämns orientalister, traditionellt i första hand språkvetare och religionshistoriker. I den anglosachsiska världen sammanfaller den vetenskapliga motsvarigheten till tyskans och de skandinaviska språkens *orientalistik* med just *orientalism* i dess saidska mening, vilket ofta orsakar en viss terminologisk förvirring.

Det första asiatiska språket som studerades av den tidiga medeltidens teologer i Europa var hebreiskan.¹ Vid mitten av 1200-talet under korstågens höjdpunkt blev det nödvändigt för européerna att behärska ännu ett asiatiskt språk, arabiskan. Tvåhundra år senare var språket

¹ Beryl Smalley, *The study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford, 1983.

väl etablerat som ämne vid de viktigaste europeiska universiteten för att underlätta studiet av de klassiska grekiska och romerska författarna i arabisk översättning.²

Det var dock inte förrän under andra hälften av 1700-talet när länder som Ryssland, England, Frankrike och Holland konsoliderade sina imperier i regionen som orientalistiken i dess nuvarande form föddes. Ryssarna ägnade sig åt att karlägga de olika ugriska och altaiska språk som talas i centrala och norra Asien, medan engelsmän och fransmän lärde sig att bemästra en mängd olika språk i Syd- och Östasien, däribland världsspråken hindi och kinesiska. Holländarna slutligen som grundade det första europeiska orientalistiska sällskapet 1781, ägnade sig åt språken i Sydostasien.³ En milstolpe i orientalistikens historia var walesaren William Jones upptäckt på 1780-talet att sanskrit bar släktskap med de forntida europeiska och västasiatiska språken.⁴

1800-talets andra hälft och början av 1900-talet betecknas som orientalistikens guldålder, för många känd som *La belle époque*. 1873 avhölls den första Internationella orientalistikkonferensen i Paris följt av ytterligare 16 fram till Första världskrigets utbrott inklusive en i Sverige 1889.⁵ Därefter hölls fyra konferenser fram till 1973 då konferensen efter kritik utifrån och en intern debatt valde att byta ut termen orientalistik mot Asienstudier för att markera en ny syn på sitt studieobjekt. Under beteckningen Internationella konferensen för Asienstudier har ytterligare fem arrangemang ägt rum, det senaste i Montreal 2000. Idag har den absoluta majoriteten av Västvärldens institutioner och sällskap med några få undantag anammat just Asienstudier som samlingsnamnet för studiet av Asien och asiater som ett medvetet försök att bryta med kolonialepokens orientalism och traditionen från orientalistiken och orientalisterna.

Orientalistikens tidiga kritiker

Den första kritiken av orientalistiken började göra sig hörd redan under avkolonialiseringen på 1960-talet, och framfördes av etniska asiater utbildade i Väst och med positioner vid västerländska lärosäten. Genom denna kritik omvandlades orientalistiken från en fullt accepterad benämning på ett humanioraämne till en av de mest kontroversiella disciplinbenämningarna inom västerländsk vetenskap.

² Pierre Martino, *L'Orient dans la littérature française*, Paris, 1906.

³ Vasilli Vladimirovitch Barthold, *La découverte de l'Asie. Histoire de l'orientalisme en Europe et en Russie*, Paris, 1947.

⁴ Rosane Rocher, "British orientalism in the eighteenth century: The dialectics of knowledge and government", in Carol A. Breckenridge and Peter van der Veer (ed.), *Orientalism and the colonial predicament*, Philadelphia, 1993, 215-49.

⁵ Se Huub de Jonge, "ICANAS XXXVI" (2002-05-20): <http://www.ias.nl/iasn/24/general/24G9.html>.

Den första kritiken av orientalisterna kom 1962 från Anouar Abdel-Malek, en filosof med ursprung i Egypten vid Sorbonne i Paris, med artikeln "Orientalism in crisis".⁶ Abdel-Malek börjar med att fastslå att uppkomsten av de antikoloniala nationella befrielseörelserna i Asien efter Andra världskriget och de framgångar dessa hittills uppnått i form av politisk självständighet, har förorsakat en djup kris inom orientalistkåren. Aldrig mer skulle det vara naturligt att Väst styr den övriga icke-västerländska världen som kolonier med allt vad det innebär av direkt kontroll över Asien och asiaterna.

Huvudorsaken till krisen står enligt Abdel-Malek att hitta i den intima relation som tidigare hade rått mellan orientalisterna och den koloniala maktapparaten, vilket gjorde det möjligt för de förstnämnda att åtnjuta full tillgång till sina studieobjekt. Detta innebar i praktiken utplundringen av Asiens kulturella och historiska arv i form av texter och manuskript, konstföremål och hantverk, och bortförandet av dessa artefakter till Västs egna museer, bibliotek och arkiv. Abdel-Malek visar att orientalisterna betraktade Asien och asiaterna som objekt som skulle upptäckas, besegras och avslöjas på sina hemligheter och styras av Väst i namn av utveckling och civilisation. All eventuell storhet i Asien ses som ett passerat kapitel i historien, och det var bara genom studiet av det historiska Asien som det nutida kunde förstås, framför allt studiet av språk och religioner, medan all forskning som frambringats av asiatiska vetenskapsmän ignorerades fullständigt.

1964, två år senare, publicerade den palestinske historikern vid Londons universitet, A.L. Tibawi, artikeln "English-speaking orientalists" som explicit kritiserade det sätt varpå orientalisterna hade framställt islam och den muslimska världen.⁷ Tibawis utgångspunkt var den djupa fiendskap som råder mellan den kristna och muslimska världen, ett historiskt arv som dessutom förklarar varför orientalistiken överhuvudtaget uppkom från början. Denna tradition av religiös rivalitet påverkade orientalisterna som ingick en ohelig allians med de kristna missionärerna och tillsammans framställde islam och de muslimska samhällena i extremt nedsättande och föraktfulla termer.

På så sätt kan Tibawis kritik av orientalistiken sägas vara i första hand vetenskaplig eftersom dess utövare fullständigt missförstod islam som religion. 1979 skrev Tibawi en fortsättning på sin första artikel, "A second critique of English-speaking orientalists", där han analyserade orientalisterna efter att Västs koloniala styre i den muslimska världen kollapsat och hur dessa i sin iver att fortsätta att bekämpa den muslimska världen förorsakade "kolossala misstag"

⁶ Anouar Abdel-Malek, "Orientalism in crisis", *Diogenes* 44 (Winter 1963), 104-12.

⁷ A.L. Tibawi, "English-speaking orientalists", *Islamic Quarterly* 8 (1-4 1964), 25-45.

bland sina studenter och därmed omöjliggjorde utvecklandet en ny syn på islam bland västerländska asienforskare.⁸

Den tredje kritiken av orientalismen, både den mest inflytelserika och fullständiga, kom 1978 med Edward Saids *Orientalism*, den palestinske litteraturvetaren vid Columbia-universitetet i New York.⁹ Inspirerad av poststrukturalistiska, feministiska och neomarxistiska teorier lyckades Said inleda en frontalattack mot orientalistiken som en hegemonisk diskurs om Asien och asiaterna. Orientalismen är för Said Västs äldsta och mest omfattande motbild med tidiga spår hos antikens greker i synen på perserna, hos medeltidens kristna i synen på araberna, och hos 1500- och 1600-talets européer i synen på turkarna. Det geografiska begreppet Asien var ursprungligen namnet på en mindre del av Anatolien under antiken, och detta från början så begränsade område fick med tiden per automatik beteckna allt öster därom inklusive den därmed sammanhängande synen på de inbördes så olika folkslag som levde där. Därmed kom det orientaliserade Asien, Orienten, lite vagt att definieras geografiskt som allt ifrån Marocko till Japan. Orientalismen har som diskurs lyckats överleva och reproducera sig själv i århundraden vilket har inneburit katastrofala konsekvenser för dess offer, asiaterna själva.

Saids huvudsakliga kritik handlar om orientalisternas intima relation till kolonialismen där dessa intellektuellt legitimerade Västs imperier och upprätthållandet av dessa genom sina orientalistiska representationer av Asien. Den dikotoma diskursen säger att Väst står för det upplysta, moderna, dynamiska, rationella, och demokratiska, medan Orienten står för oföränderlighet, traditionsbundenhet, vidskepelse, liderlighet och despotism, och enligt utvecklingstankens logik har västerlänningarna därmed rätt att erövra och härska över orientalerna. Det är för Said uppenbart att Väst behöver asiaterna inte för de sistnämndas skull utan för skapandet av sin egen självbild gentemot dess absoluta motbild Orienten.

Efter Said har mängder av studier publicerats rörande olika typer av orientalismer som berört olika länder i Asien.¹⁰ Bland orientalisterna själva orsakade Saids bok vrede och ibland även

⁸ A.L. Tibawi, "A second critique of English-speaking orientalists", *Islamic Quarterly* 23 (1 1979), II-V.

⁹ Edward Said, *Orientalism*, New York, 1978.

¹⁰ Se till exempel, Jala Al-i Ahmad, and Hamad Algar (ed.), *Occidentosis: A plague from the West*, Teheran, 1984, Arlif Dirlik, "Chinese history and the question of orientalism", *History and Theory*, 35 (4 1996), 96-118, Madeleine Dobie, *Foreign bodies: Gender, language, and culture in French orientalism*, Stanford, 2002, Ronald B. Inden, *Imagining India*, Oxford, 1990, Rana Kabbani, *Europe's myths of Orient: Devise and rule*, London, 1988, Robert D. Kaplan, *The Arabists: The romance of an American elite*, New York, 1993, Richard King, *Orientalism and religion: Postcolonial theory and the "mystic East"*, London, 1999, Zhang Longxi, "The myth of the other: China in the eyes of the West", *Critical Inquiry*, 15 (1 1988), 108-31, Lisa Lowe, *Critical terrains: French and British orientalisms*,

öppet hat, medan andra sade sig vara beredda att ompröva sin syn på Asien i en ny postkolonial och globaliserad värld.¹¹ Saids teori om orientalismen har också försett feminister och postkoloniala teoretiker med en allmän metod att förstå förtryckets mekanismer.

Det svenska mottagandet

Orientalistik har varit ett vetenskapligt accepterat ämne i Sverige sedan Sven Hedins, Bernhard Karlgrens och H.S. Nybergs dagar i början av 1900-talet. Orientalistiken har sina akademiska institutioner främst vid universiteten i Uppsala, Stockholm, Lund och Göteborg där bland annat Kinas, Japans, Koreas, Thailands, Indiens och Irans språk och kulturer kan studeras. Trots denna orientalistiska tradition har debatten rörande orientalism aldrig riktigt nått Sverige, och Saids bok översattes inte symtomatiskt nog till svenska förrän 1993.¹² Introduktionen till den svenska utgåvan skriven av orientalisterna Sigrid Kahle kom att sätta mönstret – att de svenska orientalisterna inte har uppvisat samma nedsättande syn på Asien och asiaterna som sina västerländska kolleger.¹³ Kahle talade för arabisterna och iranisterna, särskilt sin egen far H.S. Nyberg, medan Joakim Enwall försvarade Centralasienforskarna i en recension av Saids bok ett år senare,¹⁴ och Mirja Juntunen indologerna vid ett seminarium i Köpenhamn 1995.¹⁵ I stort sett samma slutsatser presenterades för de svenska japanologerna av Bert Edström 1996,¹⁶ och för sinologerna av Kenneth Nyberg 2001.¹⁷

Ithaca, 1991, Kamakshi P. Murti, *India: The seductive and seduced "Other" of German orientalism*, London, 2001, B. Neilson, "Inside Shangri-La, outside globalisation: Remapping orientalist visions of Tibet", *Communal/Plural. Journal of Transnational & Cross-Cultural Studies*, 8 (1 2000), 95-112, A.K. Ramakrishnan, "Orientalism, imperialism and Middle East area studies in the United States", *Scandinavian Journal of Development Alternatives*, 16 (3-4 1997), 245-52, Kalpana Sahni, *Crucifying the Orient: Russian orientalism and the colonization of Caucasus and Central Asia*, Bangkok, 1997, Q. S. Tong, "Inventing China: The use of orientalist views on the Chinese language", *Interventions. International Journal of Postcolonial Studies*, 2 (1 2000), 6-20, och John Whittier Treat, *Great mirrors shattered: Homosexuality, orientalism, and Japan*, New York, 1999.

¹¹ För exempel på förstnämnda reaktioner, se Donald P. Little, "Three Arab critiques of orientalism", *Muslim World* 69 (2 1979), 110-31, och Bernhard Lewis, *Islam and the West*, Oxford, 1993, samt för sistnämnda, Stuart Scaar, "Orientalism at the service of imperialism", *Race and Class* 21 (1 1979), 67-80, och Ernest J. Wilson III, "Orientalism: A Black perspective", *Journal of Palestine Studies* 10 (Winter 1981), 59-69.

¹² Edward Said, *Orientalism*, Stockholm, 1993. Översatt av Hans O. Sjöström.

¹³ Sigrid Kahle, "Orientalism i Sverige", i Said (1993), 7-58.

¹⁴ Joakim Enwall & Mirja Juntunen, "Några funderingar kring Edward Saids Orientalism", *Orientaliska Studier* 82 1994, 3-8.

¹⁵ Mirja Juntunen, "Indologi och Indienbilderna på 1800-talet", *Orientaliska Studier* 102 2000, 20-34.

¹⁶ Bert Edström, "Japan i svenska geografiläroböcker 1842-1993", i Bert Edström (red.), *Öst i Väst*, Stockholm, 1996.

¹⁷ Kenneth Nyberg, *Bilder av Mittens rike. Kontinuitet och förändring i svenska resenärers Kinaskildringar 1749-1912*, Göteborg, 2001.

Ett enkelt sätt att förhålla sig till denna svenska reaktion på orientalismdebatten är att hålla med dagens svenska Asienforskare, nämligen att deras företrädare inte gjorde sig skyldiga till orientaliserande bild av Asien. Ett annat förhoppningsvis mer konstruktivt sätt är förstå detta som ännu ett uttryck för den svenska självbild som säger att svenskarna utgör det stora undantaget från allt som kan stämplas som ont och dåligt, utan i stället framhålls Sverige som paradiset på jorden för demokratiska värderingar, mänskliga rättigheter, social jämlikhet och antirasism. På grund av detta moraliska alibi kan landets ledande tidskrift för Asienstudier fortfarande fortsätta att kallas *Orientaliska Studier*, liksom den största och viktigaste institutionen vid Stockholms universitet Institutionen för orientaliska språk.

I verkligheten var Sverige en fullt integrerad del av det dåtida koloniala Väst och hade till och med sina egna kolonier och sina egna slavhandlare.¹⁸ Detta historiska faktum har Åke Holmberg i sin omfattande undersökning av de svenska omvärldsbilderna sammanfattat på följande sätt: "Omvärldsbilderna har tjänat kolonialmakternas hegemoni, sällan svenska maktpositioner. I allt väsentligt har svenskarna oftast på detta fält varit epigoner, som på ena eller andra sättet övertog bilder skapade av andra. Har detta gjort de svenska omvärldsbilderna annorlunda...rent av mer objektiva, mindre fördomsfulla...? Svaret på dessa frågor är genomgående nej. I sina analogiska relationer till den exotiska världen har svenska publicister identifierat sig med Europa, västerlandet, kristenheten, den vita rasen."¹⁹ Jag vill i detta sammanhang passa på att referera till en utmärkt studie om denna svenska självbild ställd i relation till det faktum att Sverige enligt all tillgänglig statistik på kort tid har utvecklats till ett av mest segregerade och diskriminerande samhällena i världen i behandlingen av utomeuropeiska invandrare inklusive asiater. Jag tänker här på den amerikanske kulturgeografen Alan Preds *Even in Sweden. Racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination* som visar hur självbilderna hindrar svenskarna från att vara självkritiska och i stället har resulterat en självgodhet som skyller alla misstag på de utomeuropeiska invandrarna trots att Sverige är det mest rasistiska västlandet i termer av rasdiskriminering, och trots att landet härbärgerar den mest dynamiska nationalsocialistiska rörelsen i Europa.²⁰

¹⁸ K-G Olin, *S:t Barthélemy – den svenska slavön*, Stockholm, 2002.

¹⁹ Åke Holmberg, *Världen bortom västerlandet II: Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden* (Göteborg, 1994), 23.

²⁰ Alan Pred, *Even in Sweden. Racisms, racialized spaces, and the popular geographical imagination*, Berkeley, 2000.

Orientalismens framtid

Med allt detta som bakgrund, vad är då framtiden för orientalismen? Genom att använda mig av begreppet *postorientalism* som en beteckning på orientalismen efter Said önskar jag här en aning skissartat framlägga min egen teori i frågan.

För det första är de rena Asienstudierna idag stadda i snabb förändring med den klassiska orientalistikens borttyande. Sedan slutet av 1970-talet i samband med att de sista kolonierna blev självständiga har majoriteten av de akademiska institutionerna i Väst mer eller mindre accepterat orientismkritiken och intellektuellt försökt ta avstånd från sina företrädare. Den tidigare tyngdpunkten på språklig kunskap som den enda nödvändiga för att förstå både ett dåtida och nutida Asien ersätts idag alltmer av en bredare tvärvetenskaplig inriktning där språkkunskapen snarare blir ett medel än målet i sig, medan ämnesvalet allt oftare lokaliseras till mötet mellan Väst och Asien eller komparativa studier mellan Väst och Asien istället för att som tidigare isoleras till enskilda historiska händelser och fenomen i ett forntida Orienten. På senare år har Asienforskningen i Väst och särskilt i USA dessutom mer eller mindre övertagits av diasporaasiater. Själv minns jag ett besök vid koreanska avdelningen vid Harvard-universitetet i Boston där det visade sig att snart endast två professorer var de enda vita som var kvar inom disciplinen, medan i stort sett alla doktorander och grundstudenter med några få undantag utgjordes av etniska koreaner.

Medan orientalismen i dess klassiska form med andra ord är på utdöende inom vetenskap och forskning i Väst, kanske undantaget Sverige, har den överlevt dels inom populärkulturen som *populärorientalism*, en vanligt förekommande romantisk kolonial nostalgi reproducerad inom reklamen, konsten, filmen och litteraturen,²¹ och dels inom global säkerhetspolitik. Det förstnämnda fenomenet som det inte finns så mycket att orda om är intressant nog välrepresenterat i just Sverige.

Det är i stället inom det säkerhetspolitiska tänkandet som orientalismen i sin värsta dikotomiserande form har överlevt mest intakt, nämligen bestämt i form av den oerhört inflytelserike amerikanen Samuel P. Huntingtons geopolitiska teori om civilisationernas kamp.²² Huntingtons utgångspunkt är att det vita kristna Väst som kännetecknas av individualism, mänskliga rättigheter, jämlikhet, demokrati och marknadsekonomi alldeles nyligen befann sig på höjden sin makt politiskt, ekonomiskt och militärt. Denna tidigare så

²¹ Gina Marchetti, *Romance and the "yellow peril". Race, sex and discursive strategies in Hollywood fiction*, Berkeley, Los Angeles and London, 1993.

²² Samuel P. Huntington, *The clash of civilizations and the remaking of world order*, London, 1997.

självlära globala maktdominans som varat åtminstone de senaste tre århundradena börjar nu i snabb takt avta efter avkolonialiseringen.

Det huvudsakliga hotet mot den västerländska civilisationen kommer inom en snar framtid enligt Huntington från en mardrömslik ”konfuciansk-muslimsk axel”, i praktiken araberna och kineserna. För att bemöta detta för Huntington mycket realistiska militära hot måste Väst därför ompröva sin egen nedrustning och integrera närområden i Östeuropa och Centralamerika för att uppväga den demografiska obalansen gentemot muslimerna och konfucianerna. Väst måste också begränsa tillväxten av denna kommande allians militära styrka, behålla det militära övertaget och den egna militära närvaron i form av baser i Öst- och Västasien samt utnyttja skillnader och konflikter mellan axeln. Väst måste vidare stödja västvänliga krafter överallt på jorden samt stärka internationella institutioner som återspeglar och legitimerar västerländska intressen och värderingar. Det är intressant att notera att Huntingtons starkt orientalistiskt färgade teori om en kommande kraftmätning mellan Väst och Öst som nästan helt bortser från Afrika och Latinamerika liknar den klassiska antisemitismens eviga kamp mellan arier och judar där alla andra icke-ariska eller icke-judiska folkslag på något sätt blir ointressanta och överflödiga, de räknas inte ens.²³

Slutligen har orientalismen överlevt som en *reorientalism* bland asiaterna själva i de före detta kolonierna, och bakgrunden till detta står att finna i de antikoloniala befrielseörelserna. Två reaktioner på den politiska orientalismen har nämligen sedan 1900-talets antikolonialism fått stort utrymme i Asien, den nativistiska som ofta har lett till fundamentalism och den modernistiska som i praktiken har kommit att innebära nationalism. Problemet med dessa reaktioner är att de båda är ett resultat av just orientalismen, antingen i egenskap av det okritiska anammandet av dess innehåll, ”vi asiater är verkligen traditionsbundna och religiöst styrda” vilket idag dominerar i Västasien,²⁴ eller det lika okritiska anammandet av den västerländska modellen, den liberaldemokratiska nationalstaten, vilket främst gäller för Syd-, Öst- och Sydostasien med ett likaledes orientalistiskt innehåll som kan uttryckas i frasen ”vi asiater arbetar verkligen hårt och är flitiga”.²⁵ En tredje väg borde i stället ha varit att anpassa sig till en ny global, postkolonial och transkulturell värld bortom trångsynt etnocentrism och

²³ Se Robert S. Wistrich, *Antisemitism: the longest hatred*, New York, 1991.

²⁴ Ett fruktbart sätt att förstå islamsk fundamentalism utifrån ett liknande perspektiv hittas i Lawrence Davidson, *Islamic fundamentalism*, Westport, 1998.

²⁵ För Korea som ett typexempel, se Hyung Il Pai and Timothy R. Tangherlini, *Nationalism and the construction of Korean identity*, Berkeley, 1998.

begränsat nationalstatstänkande, något som antikolonialismens ideolog Frantz Fanon förespråkade redan i början av 1960-talet.²⁶

Slutligen är det dags att fråga oss själva – finns det en väg ut ur orientalismen? Min personliga gissning är att orientalismen kommer att leva kvar i en eller annan form så länge Väst fortsätter att sätta dagordningen på jorden. Orientalismen är så nära förknippad med den västerländska självbilden, kanske så till den grad att om orientalismen försvinner går också Väst under. Historikern Norman Davies har ju i sin populära skildring *Europe. A history* visat att Väst som begrepp och föreställning föddes med den muslimska världen som motbild under sjunde och åttonde århundradet, och faller en motbild faller antagligen också hela grundkonstruktionen.²⁷ Och är det inte detta som vi ser hända just nu, ett långsamt men övertygande maktskifte från Väst till Östasien med Japan och Kina i spetsen och eventuellt också till Sydasien med Indien i ledningen?

Tobias Hübinette, doktorand i koreanska, Stockholms universitet

²⁶ Frantz Fanon, *Jordens fördömda*, Halmstad, 1962.

²⁷ Norman Davies, *Europe. A history*, Oxford, 1996.